
Геєць В. М.,

*доктор економічних наук, професор,
академік НАН України, заслужений діяч
науки і техніки України, директор державної установи
“Інститут економіки та прогнозування” НАН України*

ПРІОРИТЕТИ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ ТА РОЛЬ БЮДЖЕТНОЇ СТРАТЕГІЇ В ЇХ РЕАЛІЗАЦІЇ

Перш ніж розглянути проблеми, пов’язані безпосередньо з бюджетами 2006 та 2007 рр., хочу торкнутися низки проблемних питань, які виникли в другій половині 2004 р. – на початку 2006 р., оскільки саме вони та спосіб їх розв’язання суттєво впливають і на бюджети, і на стан економіки в цілому. Започаткована в цей період економічна модель сьогодні вже має певні наслідки, котрі ми повинні чітко розуміти.

Зміни, які сталися в економічних пріоритетах розвитку країни у другій половині 2004 р., були тісно пов’язані з президентськими виборами, що характерно для багатьох (чи не для всіх) країн світу. Мова ведеться про посилення впливу соціального чинника на економічний розвиток. Після виборчих перегонів, як правило, країни зупиняються в таких змінах, в іншому разі відбуваються процеси, які ведуть до певної, а інколи навіть значної, дестабілізації.

На превеликий жаль, ми не зупинилися. Орієнтація державної бюджетної політики на підвищення динаміки зростання соціальних витрат почалася з другої половини 2004 р. й тривала до початку 2006 р.

Ми вважаємо, що 80 % видатків консолідованого бюджету на виконання соціальних зобов’язань держави є надмірними. При цьому додалися два серйозні чинники, які працювали проти економіки країни: це погіршення зовнішньоекономічної кон’юнктури і дестабілізація в політичному житті України. Суперечності в політиці та невпорядкованість у виконавчій владі негативно позначилися на інвестиційних процесах. Вони фактично спрацювали проти збереження інвестиційної активності, яка протягом останніх років у 2–3 рази перевищувала темпи росту реального валового внутрішнього продукту, забезпечуючи перехід до довгострокового зростання, яке мало інвестиційний характер.

Відсутність інвестицій і запасу вільних потужностей передусім зумовили зниження темпів економічного зростання. Крім того, “соціалізація” витрат призвела до формування надмірного платоспроможного попиту населення і до обмеження інвестиційного попиту. Внутрішній ринок почав задовольнятися за рахунок зміни, в тому числі і зовнішньоторговельного обороту, в напрямку збільшення імпорту. Погіршився торговельний баланс.

Стабільність державних фінансів і економіки фактично було підтримано ресурсами від приватизації та залученими іноземними інвестиціями. Ресурси від приватизації, що мали стати інвестиційними коштами, пішли на формування платоспроможного попиту, який, у свою чергу, спричинив підвищення цін. Задля їх обмеження було прийнято рішення про більш пільговий торговельний режим для імпорту та проведення ревальвації гривні.

Таким чином, почала працювати модель, за якою кошти від приватизації стали повертатися іноземному власнику, фактично не додавши приросту в економіці. Поки що таких ресурсів порівняно багато і складається враження про макроекономічну стабільність, але їх не вистачить надовго. Існуючі енергетичні проблеми можуть загострити ситуацію у фінансовій сфері та в економіці порівняно швидко (протягом одного року).

Фактично це було зрозуміло ще на початку 2005 р. При підведенні підсумків першого кварталу 2005 р. я говорив в присутності всього економічного блоку уряду про те, що Україна має зупинити цей процес, обмеживши передусім надмірні соціальні програми.

Ні міністр економіки, ні міністр фінансів мене в цій частині тоді не підтримали, хоча Президент України В. А. Ющенко звернув на це увагу і запропонував у процесі роботи над бюджетом 2006 р. доопрацювати зазначені питання. Повторно цю проблему я підняв влітку, під час обговорення Бюджетної резолюції 2006 р., де вже чітко було сформульовано, з чим ми маємо виходити на 2006 р. Але очікувана ейфорія навколо іноземних інвестицій, хоча прямих іноземних інвестицій було не так багато, дала можливість ситуацію на 2006 р. пролонгувати як і в 2005 р. Під час обговорення проекту (першого варіанта) бюджету 2006 р. у Міністерстві фінансів України ми попереджали про те, що бюджет, складений за таким сценарієм, прийдеться переглядати, адже, якщо його не буде переглянуто, то надія виключно на кошти від приватизації. Але ці кошти фактично будуть витрачені на підтримку платоспроможного попиту і не додадуть темпів економічному зростанню.

Спроба розвивати економіку України на основі моделі стимулювання споживчого попиту веде в нашому випадку до негативних наслідків. У журналі "Економіка і прогнозування" № 4 за 2005 р. опублікована моя велика стаття з цього приводу, де обґрунтована позиція про те, що тільки стимулювання інвестиційного попиту і застосування відповідної моделі може забезпечити стабільність і водночас ефективність використання коштів від приватизації. Досвід країн, який ми вивчали, показує доцільність саме таких підходів до стимулювання розвитку шляхом підвищення інвестиційного попиту, що забезпечує стабільність цін, оскільки кошти проходять через інвестиційну сферу, відповідно збільшуючи пропозицію. А тому сформований при цьому платоспроможний попит, в тому числі і населення, згідно з таким сценарієм за рахунок внутрішнього ринку веде до прискорення економічного зростання.

Я дуже радий, що має бути розроблений закон про перегляд усіх соціальних зобов'язань уряду. Мова не йтиме про недофінансування зараз. Сьогодні є підстави говорити про те, що вже сформована модель, подібна до спіралі "зарплата – ціни". Оскільки населення уже відчуває зростання цін на товари першої необхідності, при проведенні відповідних переговорів профспілки вимагають росту мінімальної заробітної плати. В мене є оцінки можливих наслідків щодо вимог профспілок.

Запропоновано три варіанти.

Оптимістичний: з 01.01.2006 р. мінімальна заробітна плата на рівні прожиткового мінімуму. Її підвищення відбуватиметься відповідно: на 01.01.2006 — 483 грн; на 01.04.2006 — 496 грн; на 01.10.2006 — 505 грн.

Другий і третій варіанти — компромісні.

Для реалізації першого сценарію в бюджеті 2006 р. потрібно знайти додатково 13,6 млрд грн плюс 12 млрд грн на виплати дітям війни. Він є абсолютно нереальним. Якщо взяти це за відправний розрахунок, то сумарно необхідно мати в бюджеті додатково 25 млрд грн. Звернемося до цифр, щоб було зрозуміло, що означає 25 млрд грн додатково видатків з бюджету. На споживання йде близько 80 %, значить приблизно 20 млрд грн додатково з'явиться на ринку і буде в основному покриватися імпортом або балансуватися зростанням цін. Необхідність зберігати фінансову стабільність і не провокувати зростання цін означає, що ми повинні нарощувати імпорт, відкривати шляхи для його збільшення. 20 млрд грн — це близько 4 млрд дол. США додатково, на які треба завезти імпорт. Плюс 2—3 млрд дол. США дефіциту, який проглядається за нинішніх умов. Таким чином, у подальшому можуть виникнути серйозні проблеми з торговельним балансом та курсом національної валюти.

Якщо ж піти за одним із запропонованих компромісних варіантів, то можна дещо покращити ситуацію 2006 р. Але зазначені домовленості становитимуть базу 2007 р., а тому цей рік буде для бюджету з такими зобов'язаннями нереальним, що обумовлюватиме необхідність більш жорстких обмежень стосовно виконання зобов'язань, перш за все держави.

Саме тому вже в 2006 р. обов'язковим елементом економічної політики є реальні кроки щодо призупинення надмірних темпів росту доходів населення у всіх сферах як з боку держави, так і з боку бізнесу.

Вважаю, що переговори в цій частині мають вестися у правовому полі, де з “відкритими картами” буде досягнуто розуміння того, чим може закінчитися боротьба між цінами та заробітною платою.

Маємо також усвідомлювати, що зазначені суперечності не є результатом лише політичних чинників. Існують й економічні підстави для цього. Щоб вийти із ситуації, яка склалася, уряд повинен розпочати переговорний процес з оцінкою того, чим загрожує виконання вимог профспілки.

Крім сказаного, якоюсь мірою є, я думаю, очікування того, що для стабілізації можна буде використати зовнішні запозичення, оскільки державний борг не такий великий. Він дійсно не загрожує поки що серйозною дестабілізацією. Але є місцеві запозичення, є корпоративні запозичення, і у підсумку вони дають доволі серйозні контраргументи щодо збільшення зовнішніх запозичень. І хоча за корпоративними боргами держава не відповідає, міжнародний досвід, який ми аналізували ще до фінансових криз у країнах азіатського регіону, показує, що часто кризи були результатом, передусім, криз корпоративних боргів. Отже, може статися так, що бюджет, певним чином будучи заручником ситуації, продовжить запозичення, що зумовить початок кризи, хоча, підкреслюю, це не обов'язково має відбутися.

Зазначене є свідченням того, наскільки бюджетна політика може підтримувати економічне зростання. Тому враховуючи, що контекст нашого

обговорення – бюджет 2007 р. і виконання бюджету 2006 р., ми повинні вже у 2008 р. розпочати динамічні процеси, пов'язані з економічним зростанням. Вийти на цей шлях, з огляду на політичні події, які нині відбуваються в Україні, буде можливо починаючи з 2008 р.

Беручи до уваги наявність серйозних проблем, пов'язаних з енергетичними ресурсами, абсолютно необхідними є інвестиційні процеси, що стосуються забезпечення технологічного оновлення, але здійснити їх у масштабному вимірі можна не менше як за два роки.

Що ж можна зробити в частині забезпечення економічного зростання вже зараз? У попередньому виступі прозвучала цікава і важлива думка про виділення значних коштів для підтримки сільського господарства в обсязі до 8 млрд грн. У минулому році ми провели дослідження, пов'язані з оцінкою ефективності витрачання цих коштів і з оцінкою механізму здійснення такої підтримки, завдяки якій забезпечується використання коштів державного бюджету на підтримку сільського господарства. Це було зроблено на прикладі м'ясо-молочного виробництва. Що з'ясувалося: лівову частку всіх коштів отримують великі господарства. Решта господарств, де задіяна значна чисельність працюючих і досить багато утримується худоби, коштів взагалі не одержує, або їх обсяг настільки мінімальний, що не впливає на результати діяльності. Великі підприємства лобіюють свої інтереси і пробивають рішення на свою підтримку. З “дрібнотою” ніхто не має жодних справ, а вони, разом з тим, можуть забезпечувати за сучасних умов серйозний приріст виробництва. Ефективність системи державної підтримки розвитку сільського господарства невисока. Протягом цих двох років необхідно розробити нову модель переходу від старого механізму і переорієнтувати використання коштів, які йдуть безпосередньо в економіку, з тим, щоб вони почали ефективно працювати на економічний розвиток вже у 2006–2007 рр. Таким чином, ми зможемо поступово перейти від тенденції дестабілізації до економічного зростання.